

אסטרטגיית צה"ל

גרשון הכהן

פורסם לראשונה באפריל 2016

תקציר המערכת

במאמר זה נטען שסרגלי המצוינות הנשאלים מחיל האוויר אינם בהכרח מתאימים להקשרים אחרים. במימד היבשתי, בניגוד לאווירי, פלטפורמות מיושנות או כאלו שנתקעות בדרך לשדה הקרב עדיין יכולות לתרום משמעותית לניצחון. בלוחמת יבשה המשמעות של סד"כ גדול, אפילו ברמת כשירות ומוכנות בינונית, היא גמישות אופרטיבית שעשויה להתגלות כחשובה יותר מריבוי יכולות טכנולוגיות מתקדמות. המאמר קורא לאיזון מחדש בין כמות ואיכות, תוך שימור כוח מחץ נבחר ואיכותי ביותר, שיתווספו אליו חטיבות מילואים מובחרות שישלימו את כוח המחץ בסטנדרט המוכר כיום, וסד"כ מילואים גדול ברמת מוכנות והצטיידות בינונית שידרש שבוע לפחות להתארגנות מקריאתו. הסד"כ הגדול יספק את הגמישות ביבשה שמגוון יכולות טכנולוגיות מספק בזירה האווירית.

עם כניסתו לתפקיד פרסם הרמטכ"ל, רא"ל גדי אייזנקוט, את מסמך "אסטרטגיית צה"ל". פרסום עיקרי מסמך הרמטכ"ל לציבור ראוי לשבח [1]. הוא מעניק מענה לציפיית הציבור לשיתוף בהנחות היסוד לבניין הכוח הצבאי ולהפעלתו ומבטא, גם אם לא במפורש, הזמנה לשיח ציבורי ענייני על יסודותיו התפיסתיים. בנקודת מפגש זו בין התפיסה העדכנית המכוונת את צה"ל לבין האזרחים אתמקד בשלוש סוגיות מרכזיות הקשורות בטבורן למרחב הקיום האזרחי – הפיזי והתודעתי – והן:

- רעיון היסוד להפעלת הכוח ביבשה ולהגיון בניינו.
- ייעודו ואורח ארגונו של מערך המילואים בכוחות היבשה במגוון מטלות הלחימה ביבשה.
- אחריות צה"ל לשותפות אזרחית, מוסדית ומאורגנת במאמץ ההגנה, דוגמת ההגנה המרחבית, בשגרה וגם במלחמה.

מתוך העקרונות המנחים במסמך את בניין הכוח של צה"ל, בחרתי להתמקד בעיקרון הבא:

"מסה קריטית"

בניין היכולות ייעשה תוך יצירה או שימור של מסה קריטית. מלבד החשיבות שבהשגת היתרון האיכותי והטכנולוגי, יש חשיבות רבה לכמות האמצעים הניתנים להפעלה. הכמות משפיעה על האיכות ועל הגמישות בהפעלה. המסה בצד הגמישות, היא דרך התמודדות עם אי-הוודאות לגבי אתגרי העתיד בשדה הקרב, תוך מיעוט בהצטיידות יכולות ייחודיות.

לפסקה זו יש משמעות רבה, ראוי להבנתי לאמץ אותה כלשונה, ואתמקד בה בדבריי הבאים. העיקרון אליו היא מכוונת נראה פשוט ומוכר אך במשמעותיותו המעשיות הוא רחוק מלהיות מובן מאליו. הוא מדגיש כמובן את השאלה הנצחית בתופעת הפעלת הכוח הצבאי בדילמה בין כמות לאיכות ומניח לפתחנו מתח מתמיד, המתחדש בכל הקשר טקטי ומערכתי והתובע ממפקדי צבא, בוני הכוח ומפעיליו, יצירה עדכנית של נקודת שיווי המשקל.

אורד וינגייט בפלוגות הלילה חקק בתודעת דור המפקדים מייסדי צה"ל, (יצחק שדה, משה דיין ויגאל אלון) את המופת של גדעון ושלוש מאות אנשיו במלחמה בעמק חרוד נגד מדיין. הלקח כפשוטו, נתפס כפתרון חד משמעי בדילמה בין כמות לאיכות, בהכוונה להעדפה עקרונית של תפיסת הפעלה המבוססת על כוח מחץ קטן של נבחרים. אלא שראוי לקרוא סיפור זה מחדש. במיין הראשון בהיענות לציווי: "רב העם אשר אתך [...] ועתה קרא נא באזני העם לאמור מי ירא וחרד ישב ויצפור מהר גלעד" (שופטים ז, 2-3) צומצם הכוח משלושים אלף לעשרת אלפים. למיין הראשון הזה נדרש מיון נוסף: "ויאמר ה' לגדעון עוד העם רב, הורד אותם אל המים ואצרפנו שם" (שופטים ז, 4). אכן, כך נותרו שלוש מאות הנבחרים וקרוב הלילה הראשון בתקיפה רב כיוונית, יצירתית ונועזת של מחנה מדיין, נערך בהשתתפות הקומץ האיכותי. אלא שבנקודה זו הסיפור רק התחיל. ההצלחה הראשונית התפתחה לקרב רדיפה וכאן נדרשה המסה הכמותית. עיון בתיאור התנ"כי יבהיר כי גם במיין הראשון, גדעון לא שלח לביתם את קבוצת עשרים האלף שנטשו, אלא הציב אותם בהמתנה "לצפור מהר גלעד" כעתודה. לקרב הרדיפה הוא הזעיק את שבטי נפתלי, אשר ומנשה ושיגר קריאה מיוחדת

ל בני אפוי יט: ונל אכית שרודגו עון בכל וזו אפוי יט לאמו וזו לקו את מוין זכור להם את הנמים עו ביונ בו הזאונ הירדך" (שופטים ז, 24).

מתבררת כאן שיטת הפעלה מורכבת בשילוב בין איכות לכמות. המערכה נפתחה בפשיטה לילית עם כוח נבחר אך המשיכה ברדיפה במסה רבת משתתפים מכיוון צפון ומערב. לכך הצטרפה מגמה נוספת מדרום מזרח לשם חסימה במקביל של מעברות הירדן על ידי בני אפרים. כך גם נבנה ופעל צה"ל מראשית ימיו, בשילוב בין כוח מחץ נבחר ומצומצם (בעיקר "בסדיר") לבין מסה רחבת היקף. תפיסה זו התגבשה עוד בתהליכי ארגון הכוח הצבאי כבר בימים שקדמו למלחמת העצמאות.

לסוגיית האיזון המתאים בין כוח מחץ מובחר לבין מסה כמותית באיכות בינונית, נודעת משמעות מרכזית בכל ממדי הפעולה הצבאית: ביבשה באוויר ובים. אולם לסוגיה זו קיימת ביבשה מורכבות רבת פנים, בעלת מרכזיות ייחודית, והיא מתממשת בכמה משתנים מובהקים.

השאיפה להשגת עליונות טכנולוגית, כמרכיב חיוני בהשגת ניצחון טקטי, היא המשתנה הראשון המייחד את הלחימה ביבשה לעומת הלחימה באוויר ובים. לנתונים טכניים הקובעים את מעטפת הביצועים של כלי טייס יש השפעה מכרעת באתגר השגתה של עליונות אווירית. קשה, לדוגמה, לתאר סיכוי לקרב אווירי שווה בין מטוס קרב של מלחמת העולם השנייה, לבין מטוס קרב סילוני מתקדם, בוודאי אם הוא מצויד בטילי אוויר-אוויר. אולם אופי הלחימה ביבשה המאופיין בריבוי משתנים בלתי ניתנים לחישוב שיטתי כמו נתוני תכסית ועשן שדה הקרב, מאפשרים בהחלט לכוח טנקים ממלחמת העולם השנייה סיכוי לעמוד בהצלחה מול כוח טנקים מתקדם. במלחמת יום כיפור לדוגמה, חטיבה 9 בפיקוד מוטקה בן פורת, עם טנקי שרמן, גברה בקרב חושנייה על כוח שריון סורי שהיה מצויד בטנקי טי-62. באופן דומה, בהבקעה בפתחת קונטרה, חטיבה 179 בפיקוד רן שריג, מצוידת בטנקי שוט-קל (סנטוריון משופר), ספגה אבדות כבדות ממערך ההגנה הסורי שהיה מצויד בטנקי טי-34 חפורים. אין חולק על כך שגם בקרב היבשתי יש לעליונות טכנולוגית השפעה משמעותית. אולם, לכשעצמה השפעתה על השגת הניצחון, תלויה יותר, בהרבה, במרכיבים אחרים כגון: רעיון מבצעי, ארגון לקרב וכמובן איכות הלוחמים ורוח הלחימה. בהיבט זה, למרכיב העדכניות הטכנולוגית קיים משקל מכריע בעיצוב נקודת שיווי המשקל בין כמות לאיכות כשמדובר בבניין כוח אווירי. לכוח אווירי בעל מספר מטוסים גבוה אך נחות טכנולוגית, אין ממשות מבצעית כנגד כוח אווירי קטן בהרבה אך הנהנה מעליונות טכנולוגית. בבניין הכוח היבשתי סוגיה זו מורכבת פי כמה והיא גם שונה באופן משמעותי. אני מבקש לטעון שמדובר בהבדל קטגורי. לדוגמה, השוני בין משוואה בשני נעלמים למשוואה בעשרה נעלמים, אינו נעוץ בהבדל קטגורי. אולם השוני בין משוואת האיזון בין כמות לאיכות בכוח האווירי לבין משוואה זו בכוח היבשתי הוא שוני קטגורי.

הערכת הכשירות של הלוחם והיחידה – סוגיה משמעותית בשיקולי התשומות לבניין הכוח ולשימור מוכנותו היא המשתנה השני באפיון ייחודו של בניין הכוח ביבשה. עסקתי בכך שנים רבות, עוד בראשית שנות התשעים בהיותי רמ"ח תו"ל במפח"ש, תחת פיקודו של אלוף עמנואל סקל. רב-אלוף אהוד ברק כרמטכ"ל, קיים תהליך שיטתי להנחלת שיטות מדידה לכשירות הכוח ביבשה, מהסוג המתקיים בחיל האוויר, מאז נערכו בסוגיה זו עבודות רבות. באימוץ הצורך לקיים כלים ותהליכים למדידה שיטתית של מצב כשירות הכוח, אימצו ביבשה גם את הנחות היסוד לתפיסת בניין הכוח של חיל האוויר ובהן ההנחה שמשוואת התשומות הנדרשות לשימור כשירות לנוכח התפוקות המצופות קובעת בהכרח את גודל הכוח. כלומר, כוח שאיננו מצליחים לשמרו בכשירות נאותה מוטב לפרקו^[2]. הנחה זו נכונה לגמרי לפעולתו של כוח אווירי אולם היא ממש אינה הכרחית לבניין הכוח ביבשה.

לפני כשנה השתתפתי בתרגיל עם כוח צנחנים שהוטס בארבעה יסעורים בלילה חשוך בגובה נמוך. רוב הטייסים שהשתתפו באותו לילה היו אנשי מילואים. הכשירות שלהם חייבת כמובן להיות מתאימה לאתגר כזה. מחיר התאונה הוא בלתי נסבל. לעומת זה, כוח משוריין בתרגול תנועת לילה יכול לרכוש מיומנות וכשירות תוך כדי התרגול. מחיר התאונה היבשתי הוא נמוך בהרבה. גם בפעילות מבצעית, לנוכח אויב, הפעלת כוח משוריין גדודי מבוססת על ההנחה שיהיו כמה כלים שיפלו לתעלה בצד הדרך, אולי שניים שלווה יתנגשו וכמה יתקעו בשל תקלה טכנית – די לנו בכך שהרוב יגיעו. על בסיס שוני זה נקבעת גם נקודת עבודה שונה לאחזקת הכלים. תקלה לכלי טייס בהיותו באוויר אינה דומה במשמעויותיה לתקלה ברק"ם או ברכב בתנועתם ביבשה. לכן, באוויר יוחלפו מכלולים על בסיס הוראות אחזקה, בשאיפה להחליפם בטרם תקלה, ואילו ביבשה אפשר לנהל אחזקת שבר שהיא כמובן זולה יותר. על בסיס שונות תפיסתית זו נבנה הכוח ביבשה, גם בשאלת תשומות לכשירות וגם בשאלת הכמויות הנדרשות, מתוך הנחת דרישת היתירות. במילים פשוטות: כדי שגדוד טנקים יעמוד לאחר שניים שלווה ימי לחימה על כמות של 15-20 טנקים, הוא בנוי ארגוני, בהנחת היתירות, על 36 טנקים. היתירות הכמותית, על בסיס סטנדרט כשירות שמניח השלמה עם אי שלמות, מה שנראה לכאורה כהשלמה עם בינוניות, היא המפתח לתפעול גמיש ויעיל ביבשה. בשיחות רבות שקיימתי עם ראשי אג"ת שהביאו עמם הגיון ארגוני ותפעולי מבית גידולם בחיל האוויר, התקשיתי להסביר את הצידוק המעשי לתכנון הכוח ביבשה על בסיס אמות מידה תפיסתיות אחרות. גם אנשי היבשה אימצו מזה שנים את סרגל המציאות של חיל האוויר וזנחו את האפשרות כי התמסרו לתפיסה שאינה מתאימה לתנאיהם ולצרכיהם השונים בטבעם.

הריבוי הכמותי כתנאי לגמישות אופרטיבית ביבשה

כאמור, במסמך הרמטכ"ל נכתב: "המסה בצד הגמישות היא הדרך להתמודדות עם אי הוודאות לגבי אתגרי העתיד בשדה הקרב". לאור דבריי עד כה, אבקש לטעון כי המסה, בהיקפה הכמותי, היא ביבשה תנאי לגמישות אופרטיבית. המסה והגמישות כרוכות זו בזו לא רק, כפי שמציין המסמך, לנוכח אי-הוודאות באשר לשדה הקרב העתידי אלא גם ביחס לאתגר המערכתי הנוכח והמוכר. גמישות אופרטיבית היא מתכונות העל של הכוח האווירי והיא שעושה את הכוח האווירי בצה"ל למרכיב פעולה עיקרי בגמישות המטכ"לית. כך הופעל הכוח האווירי ב-1967 וב-1973 במיצוי אופטימאלי כאשר מטוס היה יכול לתקוף בבוקר בזירה הצפונית בסוריה ותוך שעות ספורות להישלח לגיחה נוספת במצרים. כידוע, הכוח ביבשה פועל בהיבט זה באילוצי זמן ומרחב אחרים. יעילות הכוח האווירי וגמישותו אכן תגדלנה ככל שהמטוס יהיה אמין יותר משוכלל יותר ויוכל לבצע יותר גיחות ליממה. כוח יבשתי, גם כוח משוריין המתקדם והמשוכלל ביותר, מרגע שהונח בזירה אחת, העברתו לזירה אחרת היא מבצע לוגיסטי מטכ"לי בן יותר משתי יממות. בשל כך, במבחן אמת המידה הדורשת גמישות אופרטיבית, נקודת שיווי המשקל בין הכמות לאיכות שונה קטגורית בין הכוח האווירי לבין הכוח היבשתי. נכון שגם ביבשה, טנק מרכבה סימן 4 מעניק מעטפת ביצועים אחרת לגמרי מטנק מערכה בינוני משנות השבעים אולם התקדמות זו, לכשעצמה, אינה יכולה להשפיע דרמטית על היכולת להסתפק בפחות כלים. אסביר בפשטות: נתבונן בשאלה, משפחה ברעננה זוג הורים ושני בנים סטודנטים שכולם נוסעים יום יום לעבודתם וללימודיהם. מה יעניק להם גמישות וניידות עצמאית יעילים יותר, מכונית אחת יוקרתית או ארבע מכוניות מיושנות?

באופן דומה, על הנחה זו מבוססת גם תפיסת הניידות האופרטיבית של הכוח המשוריין ביבשה הנדרש לתנועות אוטונומיות לרוחב החזית, גם בטווחי כמה מאות קילומטרים ללא תלות בהובלת מובילי טנקים. בתנועות כאלה חלק מהכלים בוודאי ייתקע בשולי הדרך, אבל זה ממש בסדר, העיקר שיגיעו מספיק לשטחי היערכות להתקפה. אלה שנתקעו יתוקנו ויצטרפו בהמשך כתגבורת. קיצורו של דבר, בבניין הכוח היבשתי ובהפעלתו היתירות והריבוי, גם בסטנדרט בינוני, הם הבסיס לגמישות התפעולית.

טנק מגח 7x

השילוב והאיזון בכוח היבשה בין כוח מחץ נבחר איכותי לבין מסה כמותית בינונית

על רקע אימוץ סוחר של דפוסי ניהול אוויריים כאמת מידה למצוינות ארגונית ותפעולית, הדיבור שאני מציע עלול להיתפס כסוג של המלצה להשלמה עם מה שכינה ראש הממשלה יצחק רבין בנאומו הידוע בפו"ם, תרבות ה"יהיה בסדר". אל דאגה! איני מטיף לבינוניות רשלנית. עומדת לנגד עיני ההבנה שמצוינות היא תופעה תלויה הקשר: קיים יותר מסרגל אחד למצוינות ולכן מתכונת המצוינות לתחום פעולה אחד יכולה להזיק לתחום פעולה אחר, אם היא אינה מאומצת באורח ביקורתי. לענייננו, יש להתאים את מתכונת המדדים לכשירות ולמוכנות של מערך הכוחות ביבשה ולשנותה.

עוד מימי מלחמת ששת הימים נקבעה לכוח האווירי, בתפיסת ההפעלה של צה"ל, דרישה לזמינות ולמוכנות כמעט מידית. מאז פריצת מלחמת ההתשה בבקעה, בגולן ובתעלת סואץ, הועמדו גם כוחות היבשה בקווי החזית בכוננות מידית. הפתעת מלחמת יום כיפור העצימה דרישה זו מכוחות היבשה וגם יחידות המילואים בחטיבות ובאוגדות נדרשו לזמינות מיידית בהיבטי המוכנות לגיוס ולכשירות הצידוד ברק"ם ובתחמושת. העלויות הכרוכות בגישה זו אילצו את צה"ל בעשורים האחרונים לצמצום משמעותי בסד"כ היבשה, בעיקר ביחידות המילואים.

לאור שינויים מובהקים שהתחוללו סביבנו ובהם המלחמה הפנימית בסוריה וקריסת צבא סוריה, יש הטוענים כי לפנינו הזדמנות נוספת להקטנת סדר הכוחות של צה"ל במיוחד ביבשה. אלא שלהבנת, השינוי המתרחש בתופעת המלחמה,

למדנו מכבר, כיצד זירת המלחמה הולכת ומועתקת במידה רבה, אל הזירה העירונית. האזרחים בעין הסערה באופן פעיל או סביל. לכן, גם בפריז מופעלים בימים אלה בנוכחות גלויה וסמויה כעשרים אלף חיילים ושוטרים. במבצע סיני, 1956, כוח קטן יחסית (גדוד משוריין מחטיבה 37, ואחריו חטיבת חי"ר 11 בפיקוד ארווין דורון), שהובל בחוד על ידי צוות פלוגתי בפיקוד סגן ג'קי אבן (לימים אלוף). כבש לבדו את כל רצועת עזה והביא לידי הגשת כתב הכניעה על ידי המפקד המצרי של הרצועה, למפקד פיקוד הדרום, אלוף שמחוני. החיילים המצרים שהגנו על הרצועה, לא היו בני המקום והאזרחים כמעט לא היו חמושים ובוודאי לא היו מאורגנים ללחימה. למותר לציין כי פעולה לכיבוש ולטיהור רצועת עזה כיום תדרוש כוח בהיקף רחב פי כמה.

לאור האתגרים החדשים שבהם גם אתגר ההגנה על יישובי קו העימות, בעזה ובזירת הצפון, יידרש צה"ל, להבנת, לשוב אל שיטת הפעולה ולארגון הכוח ביבשה במגמה שהופעלה במלחמת העצמאות שהיא גם שיטת גדעון: כוח מחץ נבחר במוכנות גבוהה הנתמך על ידי מסה בהיקף רחב, בכשירות ובמוכנות בינונית. חלוקת המשימות תהיה כמובן בהתאם. על פי רעיון זה, מוכנות וכשירות סד"כ היבשה תהיה מדרגית בחלוקה לשלושה סוגי כוח:

- כוח מחץ סדיר במוכנות ובכשירות גבוהות בסטנדרט תשומות לאימונים ואחזקה השואף לסטנדרט הארגוני של הכוח האווירי.
- חטיבות מילואים מובחרות המשלימות את כוח המחץ והן במוכנות ובכשירות בסטנדרט המוכר כיום.
- סד"כ מילואים ברמת מוכנות חלקית, מצויד באמל"ח בינוני, בתשומות נמוכות לשימור מוכנות וכשירות, במחויבות תכנונית לזמינות מבצעית, לאחר התארגנות ואימון, בטווח זמן של לפחות שבוע מקריאה.

צה"ל, למעשה, בנוי כך מזה שנים. אלא שלנוכח שאיפת לוחמינו ליישור קו בסטנדרט מצוינות אחיד באימון ובציוד נתקלים המפקדים בקושי בהפעלת השיטה באופן המניח את דעתם של לוחמי המילואים. זו כמובן שאלה של מנהיגות אולם היא חייבת להסתייע בתפיסה סדורה. נהגתי להסביר למפקדים ולחיילים כי גם בהשתתפותי בתחרות טריאתלון, אני מסתפק באופניים שמחירים 500 שקל. ממילא, גם אם אהיה מצויד באופניים יקרים ומשוכללים, לא אהיה בין החמישים הראשונים. מלחמה היא אירוע מאקרו לאומי. כמו במרתון אורבני, לעשרות האלפים המשתתפים בתוצאה בינונית יש תפקיד מהותי ביצירת האווירה החגיגית. לנוכח אתגר ההגנה על יישובי קו העימות, ביישובי עוטף עזה לדוגמא, מול איום המנהרות בתרחיש המחייב התמודדות עם מספר חדירות במקביל, החטיבות המרחביות זקוקות לכוח נייד ומשוריין ולמשימה זו מתאימים להפליא גם טנקים מיושנים יחסית. שימוש בהם ישחרר את טנקי הקו הראשון לריכוז המאמץ ההתקפי.

משימות כוח המחץ

מאז ימי האינתיפאדה הראשונה ובמשך שנות שהיית צה"ל בלבנון, טענו פרשנים צבאיים כי פעילויות אלה מסיתות את כוח המחץ המתמרן מעיקר ייעודו בהובלת ההתקפה במלחמה. אלון בן דוד העלה שוב טענה זו: "כמו בעימותים הקודמים, גם בעתיד זה יהיה הצבא הסדיר שישלח להכריע. אבל הצבא הסדיר נשחק עכשיו במשימות של שיטור בשטחים ושמירת הגבולות, במקום להתאמן ולהיות כוח שיועד לתמרן במהירות ולנצח ^[3]". בחינה מקצועית השוואתית, עם צבא אנגליה לדוגמא, מציגה לסוגיה זו זווית לגמרי שונה. בכל שנות הלחימה בטרור בבבלפסט, תפסו הבריטים את ההתנסות המעשית, גם בחיכוך עם 'משימות השיטור', כהזדמנות לגיבוש כושר הלחימה וערכי הפיקוד והשליטה ברמות הנמוכות. נכון שבמעבר לזירת לחימה אחרת נדרשות התאמות, אבל צנחנים בריטיים בלחימתם בפולקלנד לא התקשו בכך. ממש להפך. את קשיי ההסתגלות שמגלה צבא מצרים בלחימתו בארגונים ג'יהאדיסטיים בסיני, לעומת זאת, ניתן בעיניי להסביר בכך שמאז 1973 לא היה מעורב צבא מצרים בחיכוך ממשי ולא נתבע במהלך השנים שחלפו, לטרנספורמציה הנדרשת לצורותיה החדשות של המלחמה. מבחינה מקצועית, חייב צה"ל את הרלבנטיות המבצעית שלו לטרנספורמציה שנכפתה עליו בשמונה עשר שנות החיכוך בלבנון ובמבחי העימות בזירה הפלשתינית. בהיבט זה, כוח המחץ לא זו בלבד שהוא נידרש להימצא במבחינים המבצעיים העכשוויים, אלא שהוא מצוי שם על מנת להוביל כפי שהוביל לקראת "חומת מגן", את פיתוח וסיגול שיטות הלחימה המשתנות על מנת להנחילן לכוחות המסה. בבסיסו, רעיון הפעלת הכוח של צה"ל מחויב למיצוי כוחו גם בעימות מוגבל הנראה כמשועבד למשימות שיטור, על מנת שלא ניקלע למצב שבו שימרנו את כוח המחץ ל"מלחמה האמתית" ובינתיים לא השגנו את הישג הנדרש במערכה הנוכחית. בנוסף, יש לתת את מלוא תשומת הלב לכורח להעמיד את שדרת הפיקוד הזוטר והלוחמים הצעירים במבחן החיכוך הממשי שרק בו מתחשלת רוח הלחימה ומתקיים מבחן אמת לנוכח פני אויב.

כוחות ההגנה המרחבית – האומה החמושה

עם שינוי תופעת המלחמה, הולך ומתהווה מרקם החיים האזרחי לזירת מלחמה משמעותית בשגרה ובמלחמה. לא פעם, תגובה יעילה, מידית וזמינה לאירוע פח"ע יצרה את ההבדל בין אירוע טקטי לבין אירוע המקבל משמעות אסטרטגית-פוליטית. השאלה היא מהי אחריות צה"ל לחימוש ולאיוון האזרחים במיוחד באזורי ספר ("frontier") דנתי על כך באריכות בספרי: "מה לאומי בביטחון הלאומי?" פרק י'. בספרו "במעגל בעיות הביטחון", הסביר ישראל בר את נחיצות תפקיד ההגנה המרחבית:

יש סבורים שחלק זה של המערכת הביטחונית שלנו, אינו אלא פרי התנאים ששררו בארץ לפני תקומת המדינה ולכן, יש לראותו כתופעה חולפת, שעבר זמנה. אולם הערכה מעין זו מוטעית מיסודה. העקרונות שעליהם מבוססת ההגנה המרחבית, הם ארגון מיליציוני של האוכלוסייה, על מנת לעמוד בפני מה שתוקף את מקום מגוריה ועבודתה. ובכך, שילוב בין תא היצירה הכלכלית, ותא ההתגוננות הצבאית, עקרונות אלה שימשו קו מדריך לכוחות הביטחון של עמים רבים...תכונותיה של מסגרת צבאית זו עד היום: חיסכון כוחות מזה, ומניעים מוסריים המגבירים את כושר העמידה מזה[4].

בהגיון מעשי פשוט, ההגנה המרחבית נדרשת כפי שנדרשת היערכות בסיסית בכל בית למצבי חרום. המוכנות הבסיסית הזו משחררת את הכוחות המדינתיים המאורגנים להתמקדות במאמצים העיקריים. עיקרון זה נכון גם לאירועי אסון המוניים של מפגעי טבע.

סוגיה זו נוגעת בליבת מערכת הזיקות המבוקשות לקיום במדינה דמוקרטית באוריינטציה ליברלית. אלא שהשתנות פני המלחמה מאפשרת להעלות את הסוגיה לבירור מחדש. נוסף לכך את ההתמרמרות המתלווה בקרב אלפי חיילי מילואים המבקשים להמשיך לשרת אך הנדרשים לעזוב את חטיבות המילואים בכורח הקיצוצים בתקציב. לארגונם של לוחמים אלה במערך הגנה מרחבית מורחב נדרשות תשומות דלות באיוון ובאמל"ח. במציאות המתהווה, מערך זה יסייע במיקוד הכוח העיקרי למאמצים העיקריים ויסייע לפי השקפת עולמי ללכידות הלאומית, בשגרה ובמלחמה.

סיכום

כפי שנכתב בפסקה המצוטטת בפתיחת דבריי מתוך המסמך, נדרש צה"ל לגמישות התלויה גם במסה קריטית. הגמישות והזמינות האופרטיביות של צה"ל, בעיקר של כוחות היבשה, נמצאת במערכת דרישות תובענית ממה שהיה מוכר בשני העשורים האחרונים. מאז מלחמת יום הכיפורים, פעל צה"ל בכל פעם בזירה אחת בלבד שאליה היה יכול לרכז את עיקר כוחותיו ביבשה באוויר ובים. בעת החדשה עם התגבשות האיומים על העורף הישראלי מכוחות חיבאללה בצפון וחמאס בדרום, גוברת הסבירות לצורך לפעול למתקפה במקביל בשתי הזירות. התמקדות הלחימה באזורים בנויים ומוגנים בכלל זה במערכים מבוצרים תת קרקעיים תובעת סדר כוחות רחב ומיומן העולה בכמותו על כל מה שהוכר בעבר. היענות לאתגר זה תלויה, כפי שביקשתי לתאר, בנקודת שיווי משקל חדשה שאותה יש לעצב, בין כוח מחץ מובחר ואיכותי לבין מסה כמותית רחבת היקף, ברמה בינונית אשר במתארים רבים נראית כדרושה יותר ויותר.

היערות שוליים

[1]ראו: לשכת הרמטכ"ל, **אסטרטגיית צה"ל**, אוגוסט 2015, Go.ynet.co.il/pic/news/16919.pdf.

[2]ראוי לציין כי חיל האוויר של תקופה זו (ששת הימים) פעל בגישה אחרת מן המקובל כיום. בתקופה זו חלק ממשימות בוצעו בתקיפת מטרות קרקע באופן ישיר ולשם כך השתמשו גם במטוסים ישנים (אוראגן, מיסטר, סופר מיסטר). במלחמת ששת הימים אף השתמשו במטוסי אימון חמושים מסוג פוגה מגיסטר לתקיפות בסיני, בירושלים ועוד. האלוף טל ציין בפני באופן אישי כי נדרש לענות לאם שכולה שבנה נפל בשריון בלחימה ברצועת הביטחון בדרום הלבנון, בטנק מג"ח. היא באה בטענות מדוע נשלח למלחמה עם טנק בעל מיוון נחות יחסית. בתשובתו התייחס גם לדוגמת חיל האוויר במלחמת ששת הימים.

[3]אלון בן דוד, "מלכוד איזנקוט: בחן את כל העצים, נמנע מלהסתכל על היער כולו", **מעריב** 21, בנובמבר 2015. מומלץ לעיין גם במאמרו של מאיר פינקל בנושא השפעת הבט"ש על המוכנות למלחמה, ולפיו השפעה על הבט"ש היא שלילית. ר' מאיר פינקל, **אתגרים ומתחים בתהליך בניין הכוח**, הוצאת מערכות, מסמך פנימי בצה"ל. עמ' 77-117.

[4]ישראל בר, **במעגל בעיות הביטחון**, עם עובד, ספרייה לעם, 1957, עמודים 241-242.

